

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ. ПРОФЕСІЙНА Й ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.942.5

DOI <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.1/06>

Гасюк М.Б.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Крикун Л.В.

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Стаття присвячена вивченню рівня емоційного інтелекту соціальних педагогів закладів освіти, основним завданням яких, відповідно до статті 76 Закону України «Про освіту» є не тільки робота щодо взаємодії учасників освітнього процесу задля успішної адаптації здобувачів освіти до умов соціального середовища, але й просвітницька, профілактична і консультативна робота із учасниками освітнього процесу, які долучені до ситуації булінгу, що передбачає розуміння та керування не тільки власними емоціями, але й емоціями інших людей [6].

У статті проаналізовано окремі підходи зарубіжних та вітчизняних вчених щодо понять «емоції», «емоційний інтелект». Розглядається п'ять сфер компетенцій, якими повинна володіти людина з високим рівнем емоційного інтелекту, а саме: внутрішньоособистісна та міжособистісна сфера, адаптивність, вміння управляти стресом та загальний настрій, відчуття щастя. Наголошується на впливі емоційного інтелекту на управління мисленням та повсякденною діяльністю людини. Автори розкривають важливість вивчення емоційного інтелекту соціальних педагогів в контексті реформування системи освіти України. Описано дослідження емоційного інтелекту соціальних педагогів. Досліджено розуміння соціальними педагогами власних емоцій та емоцій інших, вміння керувати власними емоціями та емоціями інших людей, внутрішні спонукання до зовнішнього прояву емоцій, тобто контроль експресії. Розкривається взаємозв'язок між їхнім внутрішньоособистісним та міжособистісним інтелектом, здійснено кореляційний аналіз зв'язків за окремими шкалами методики.

Обґрунтовано актуальність подальшого теоретичного і емпіричного дослідження емоційного інтелекту соціальних педагогів задля виконання їх професійних обов'язків визначених професійним стандартом педагога, успішної самореалізації та особистісного розвитку.

Ключові слова: емоційний інтелект, соціальний педагог, емоції, внутрішньоособистісний емоційний інтелект, міжособистісний емоційний інтелект, контроль експресії.

Постановка проблеми. У статті йдеться про те, що для працівників професії «людина-людина» на сьогоднішній день великого значення набуває розвиток емоційного інтелекту для не тільки для власного розвитку, але й для реалізації професійних обов'язків. В контексті вивчення емоційного інтелекту важливим постає дослідження його рівня насамперед у людей, які надають допомогу в кризових, критичних ситуаціях, ситуаціях протидії насилля та булінгу. Під впливом емоцій, а також при недостатньому їх усвідомленні в себе та інших люди здатні заподіяти шкоду не тільки іншим, але й собі. Тому вважаємо доцільним вивчення рівня емоційного інтелекту в соціальних педагогів

що для працівників професії «людина-людина» на закладів освіти, основним завданням яких, відповідно до статті 76 Закону України «Про освіту» є не тільки робота щодо взаємодії учасників освітнього процесу задля успішної адаптації здобувачів освіти до умов соціального середовища, але й просвітницька, профілактична і консультативна робота із учасниками освітнього процесу, які долучені до ситуації булінгу, що передбачає розуміння та керування не тільки власними емоціями, але й емоціями інших людей [6].

У статті проаналізовано окремі підходи зарубіжних та вітчизняних вчених щодо понять «емо-

ції», «емоційний інтелект». Автори розкривають важливість вивчення емоційного інтелекту соціальних педагогів в контексті реформування системи освіти України. Описано дослідження емоційного інтелекту соціальних педагогів, розкривається взаємозв'язок між їхнім внутрішньоособистісним та міжособистісним інтелектом. Обґрунтовано актуальність подальшого теоретичного і емпіричного дослідження емоційного інтелекту соціальних педагогів задля виконання їх професійних обов'язків, успішної самореалізації та особистісного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній психології емоційний інтелект визначають як групу ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню й розумінню власних емоцій та емоцій оточуючих (Д. Карузо, Дж. Мейер, П. Саловей), поєднання когнітивних здібностей та особистісних характеристик (Д. Гоулмен).

Вітчизняні автори трактують поняття емоційного інтелекту як «емоційну розумність» (Е. Л. Носенко), «емоційне самоусвідомлення» (О. І. Власова), детермінанту внутрішньої свободи особистості та показника цілісного її розвитку (О. В. Філатова), «пізнавальну спроможність» (І. В. Опанасюк), «інтегральну властивість особистості» (Н. В. Коврига, І. М. Матійків).

Формулювання цілей статті. Постановка завдання полягає у розкритті поняття емоційного інтелекту та дослідження його особливостей у соціальних педагогів закладів освіти.

Виклад основного матеріалу. У нещодавно затвердженому професійному стандарті вчителя в перелік трудових функцій, тобто професійних компетентностей педагога, включено емоційно-етичну, яка передбачає: здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття та емоції, потреби, керувати власними емоційними станами; здатність конструктивно та безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу; здатність усвідомлювати та поціновувати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі [7]. Тобто важливим чинником, що впливає на професійну успішність сучасного педагога, як фахівця професій типу «людина-людина», є його емоційна компетентність. Соціальні педагоги закладів освіти є педагогічними працівниками які керуються у діяльності зазначеним професійним стандартом, тому актуальним є дослідження їх рівня емоційного інтелекту.

Психологічні теорії зарубіжних та вітчизняних практиків емоцію визначають як особливий тип знань. З огляду на такий підхід запроваджується поняття «емоційний інтелект» (EI) [8, с. 20].

Розглянемо окремі концепції виникнення емоцій у людей, які вплинули на подальший розвиток розуміння природи емоційного інтелекту.

У психології перше вживання терміну «емоційний інтелект» відноситься до 1983 року, коли колишній докторант Рувен Бар-Он, наразі відомий учений і дослідник, у своїй дисертації вжив термін «коефіцієнт емоційності» (Бар-Он, 1988) [9, с. 363; 5, с. 3].

Автор змішаної моделі Рувен Бар-Он виокремлює такі п'ять сфер компетенцій, якими має володіти людина з високим рівнем емоційного інтелекту, які представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Сфери компетенцій EI

Сфери компетенцій EI	Навички, необхідні для EI
Внутрішньо-особистісна сфера	Самоаналіз, асертивність, незалежність, самоповага, самореалізація
Міжособистісна сфера	Емпатія, соціальна відповідальність, міжособистісні стосунки
Адаптивність	Уміння вирішувати проблеми, реалістичність в оцінці дійсності, гнучкість
Управління стресом	Толерантність до стресу, контроль над імпульсами
Загальний настрої	Оптимізм, щастя

Змішана модель включає когнітивні, особистісні та мотиваційні риси, виходячи з цього вони тісно взаємопов'язані з адаптаційними процесами у реальному житті [9, с. 371]. Поняття EI як особливий тип інтелекту, що має дотичні сфери із сприйняттям емоційної інформації, було запропоновано Дж. Мейером і П. Селовейм. Дана модель поєднує в собі відповідні когнітивні здібності такі як розпізнавання власних емоцій та інших людей, використання емоційних проявів для підвищення ефективності розумової діяльності, управління ними. Д. Гоулманом було додано до вище перелічених когнітивних здібностей також і особистісну характеристику. Автор стверджує, що найбільш ефективні в своїй діяльності ті люди, які поєднують розум і почуття [1, с. 269].

Джон Мейер і Пітер Селовей надалі ввели конструкт «емоційний інтелект» у сферу міжнародних досліджень, наголошуючи, що емоційний інтелект впливає на управління мисленням та діяльністю людини [10, с. 434].

В даний час існує безліч наукових робіт з емоційного інтелекту. Поява багатьох з них завдячує

виходу бестселера Деніела Гоулмана [1, с. 225], де він ясно показав важливість розпізнавання якостей і здібностей і людини, які найкращим чином можуть спрогнозувати успішність людського життя по відношенню до традиційного коефіцієнту розумового розвитку людини (IQ) [1, с. 226]. Змістова характеристика, яка поєднує різноманітні визначення поняття EI – це сукупність ментальних здібностей до розуміння та управління власними емоціями та емоціями інших людей.

Для визначення рівня розвитку емоційного інтелекту соціальних педагогів, нами було обрано *опитувальник емоційного інтелекту ЕмІн Д. В. Люсіна* (2006) [4, с. 3–22; 2, с. 278–295; 3, с. 417–426].

Основу опитувальника складає уявлення емоційного інтелекту як змішаного конструкту, що поєднав у собі когнітивну здібність та особистісну характеристику. Автором під емоційним інтелектом трактується здатність розуміти свої і чужі емоції та управляти ними. Д.В. Люсіном виокремлено, що структура емоційного інтелекту поєднує міжособистісний емоційний інтелект (МЕІ), що полягає у розумінні емоцій інших людей та управлінні ними, та внутрішньоособистісний емоційний інтелект (ВЕІ) – розуміємо власні емоції та управляємо ними [4, с. 19–22].

Дослідження емоційного інтелекту соціальних педагогів проведено з вересня по грудень 2019 року. Учасниками стали 120 соціальних педагогів (117 жінок та 3 чоловіки) закладів освіти Івано-Франківської області, з них – 53 (44 %) соціальних педагоги з сільської місцевості та 67 (56 %) жителів міст. Середній вік досліджуваних 36 років. Щодо педагогічного стажу, то середній показник діяльності соціальних педагогів в закладах освіти становить 11 років.

Оскільки важливим для розуміння та розвитку емоційного інтелекту соціальних педагогів є усві-

домлення (розуміння) власних та чужих емоцій соціальними педагогами закладів освіти та вміння керувати як власними емоціями, так і емоціями інших. Тому досліджено внутрішньоособистісний та міжособистісний рівень емоційного інтелекту педагогів, а також здійснено кореляційний аналіз зв'язків за окремими шкалами методики.

Узагальнені дані діагностики емоційного інтелекту соціальних педагогів описано в таблиці 2.

Результати діагностики свідчать про те, що *загальний рівень емоційного інтелекту (ЗЕІ) соціальних педагогів* має середнє значення, та становить 60%.

Управління своїми емоціями (ВУ) досліджуваних знаходяться на низькому рівні (62 %), тому потребує особливої уваги дослідників для вирішення наукових і практичних завдань. Окрім теоретичного обґрунтування, тривалого самостійного тренування, необхідним постає визначення найбільш оптимальних напрямів, методів, технік, вправ для розвитку навичок та вмінь керувати власними емоціями в умовах закладу освіти.

Показники значення шкали «*управління чужими емоціями*» (МУ), знаходяться на рівні середнього значення. Якщо показники управління власними емоціями потребують систематичної роботи для їх підвищення, то, відповідно управління чужими емоціями, повинно мати ще більш інтенсивну роботу. Оскільки всі показники емоційного інтелекту соціальних педагогів відображають їх самооцінку тих чи інших явищ, тому бачимо вищий показник управління чужими емоціями, аніж своїми, хоча теоретичне вивчення емоційного інтелекту дає розуміння того, що для його розвитку, спочатку потрібно навчитися володіти власними емоціями, щоб мати змогу керувати емоціями інших людей.

Важливим у емоційній компетентності соціальних педагогів є вміння контролювати внутрішні

Таблиця 2

Результати діагностики емоційного інтелекту в соціальних педагогів з використанням методики ЕмІн Д. В. Люсіна

Шкала	Рівень емоційного інтелекту	Середній бал	%	Значення
MP	<i>Розуміння чужих емоцій</i> (міжособистісний інтелект)	23,61	61	середнє
MU	<i>Управління чужими емоціями</i> (міжособистісний інтелект)	18,21	61	середнє
BP	<i>Розуміння своїх емоцій</i> (внутрішньо-особистісний інтелект)	17,71	59	середнє
BU	<i>Управління своїми емоціями</i> (внутрішньо-особистісний інтелект)	12,97	62	низьке
BE	<i>Контроль експресії</i> (внутрішньо особистісний інтелект)	9,97	47	низьке
MEI	Міжособистісний EI	41,82	63	середнє
VEI	Внутрішньо-особистісний EI	40,64	56	середнє
PE	Розуміння емоцій	41,32	63	середнє
UE	Управління емоціями	41,14	57	середнє
ZEI	Загальний рівень EI	82,46	60	середнє

спонукання до зовнішнього прояву емоцій, тобто «контроль експресії» (BE). У соціальних педагогів низький рівень контролю експресії (47 %). Отже зовнішнє вираження емоційних переживань соціальних педагогів, яке проявляється в міміці, чітких рухах, жестах, голосі потребує подальшого вивчення в площині теорії і практики для розвитку контролю експресії.

Міжособистісний EI (MEI) та внутрішньоособистісний EI (BEI) мають середні значення, їх показники 63 % та 56 % відповідно.

Шкали «розуміння емоцій» (PE) та «управління емоціями» (VE) мають середнє значення 63 % та 57 % відповідно.

При проведенні кореляційного аналізу між шкалами порівняльний аналіз проводився за п'ятьма субшкалами (дві субшкали вимірюють різні аспекти міжособистісного емоційного інтелекту та три субшкали вимірюють різні аспекти внутрішньо особистісного емоційного інтелекту) за «Опитувальником емоційного інтелекту ЕмІн Д. В. Люсіна» виявлено певні зв'язки коефіцієнту кореляції Пірсона:

1) Між шкалою MP (розуміння чужих емоцій) і шкалою BP (розуміння власних емоцій) на статистично значущому рівні коефіцієнт кореляції $r = 1$; між шкалою MP (розуміння чужих емоцій) і шкалою МУ (управління чужими емоціями) на статистично значущому рівні $r = 0,8$. Можемо зробити висновки, що глибше розуміння своїх та чужих

емоцій допомагає краще ними керувати і навпаки, здатність керувати власними емоціями призводить до розуміння власних та чужих емоцій, що надзвичайно важливо для соціальних педагогів, як надавачів соціальних послуг. (Рис. 1)

2) Між шкалою BP (розуміння власних емоцій) і шкалою ВУ (управління власними емоціями) коефіцієнт кореляції становить $r = 1$; між шкалою BP (розуміння власних емоцій) і шкалою BE (контроль експресії) на статистично значущому рівні в $r = 0,9$. Отже, чим краще соціальні педагоги розуміють та вміють керувати власними емоціями, тим більше вони прагнуть керувати силою та інтенсивністю власних емоцій, її зовнішніми проявами.

3) Між шкалою MP (розуміння чужих емоцій) та шкалою МУ (управління чужими емоціями) на статистично значущому рівні коефіцієнт кореляції $r = 0,9$; між шкалою МУ (управління чужими емоціями) і шкалою BP (розуміння власних емоцій) на статистично значущому рівні $r = 0,9$. Тому, соціальні пед розуміють чужі емоції та вміють керувати ними, агоги вважають, що чим більше вони тим швидшим, якісним стає розуміння власних емоцій. (рис. 2)

4) Всі інші комбінації шкал у різних варіаціях мають на статистично значущому рівні $r = 1$. Дана тенденція свідчить про тісний взаємозв'язок та взаємовплив міжособистісного EI (MEI) та внутрішньоособистісного EI (BEI), розуміння емоцій (PE) та управління емоціями (VE)

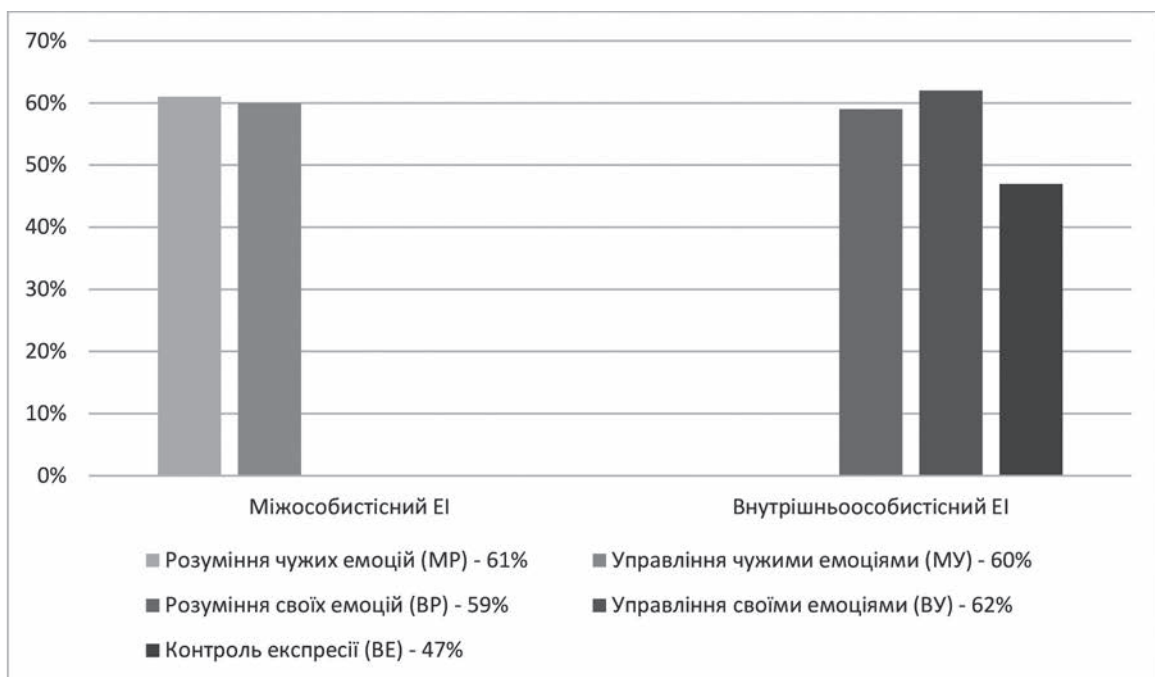


Рис. 1. Шкала міжособистісного та внутрішньоособистісного емоційного інтелекту

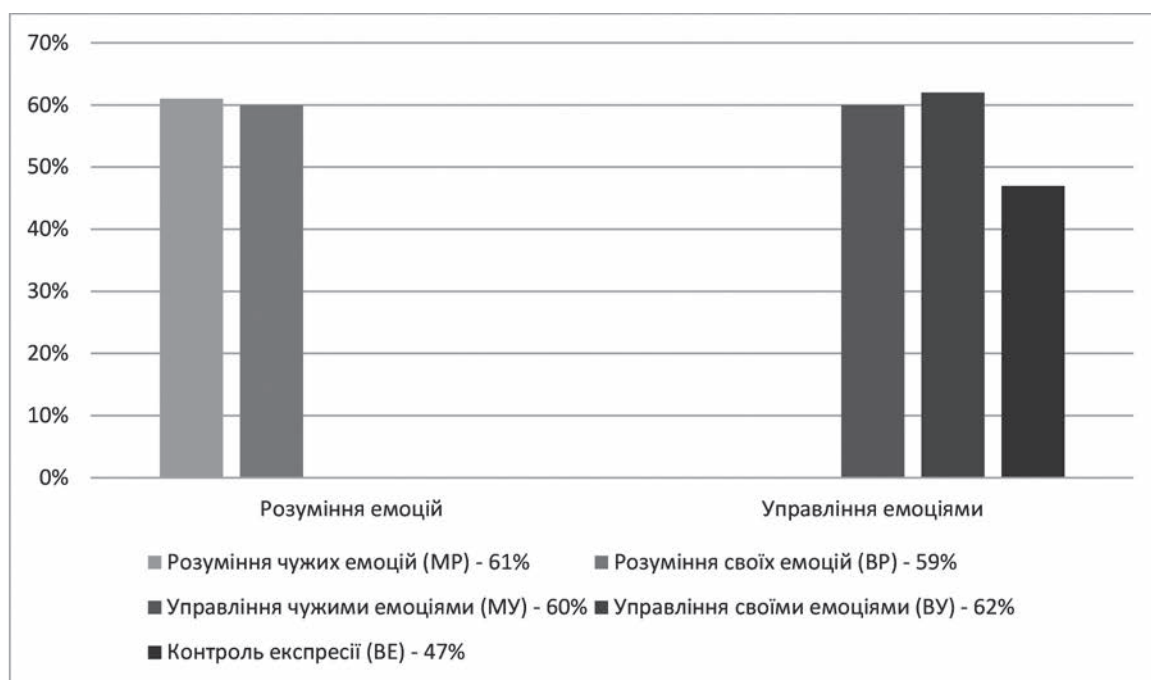


Рис. 2. Шкала розуміння емоцій та управління власними емоціями та емоціями інших

Можемо припустити з вище наведеного, що чим вищим є показники загального рівня EI, тим краще соціальні педагоги усвідомлюють себе та інших, власну афективну сферу, власний рівень емпатії, рівень експресії тощо.

Висновки. Розуміємо емоційний інтелект як поєднання когнітивних здібностей та особистісних характеристик, групу ментальних здібностей, яка сприяє розумінню, усвідомленню в першу чергу власних емоцій, а відтак емоцій інших людей та вміння керувати в першу чергу власними емоціями, тоді емоціями інших. Емоційний інтелект включає аспекти міжособистісного та внутрішньоособистісного емоційного інтелекту.

Проведене емпіричне дослідження дає можливість стверджувати, що загальний рівень емоційного інтелекту соціальних педагогів має значення вище середнього. Найнижчий показник емоційного інтелекту – це контроль експресії, що підкреслює важливість розвитку навичок виразності та зовнішнього вираження емоційних переживань, психофізіологічної саморегуляції, таких як дихання, медитація, м'язове розслаблення тощо, а також розвиток навичок асертивної поведінки, стресостійкості. Також на низькому рівні знаходиться вміння управляти власними емоціями. Відповідно до результатів самооцінки власного емоційного інтелекту, респонденти вважають, що вміють керувати емоціями інших людей краще, ніж власними, що є хибними уявленнями, оскільки для розуміння і управління емоціями інших, в

першу чергу потрібно усвідомлювати і навчитись управляти власними. Встановлено, що чим більше розуміють чужі емоції та вміють керувати ними, тим швидшим, якіснішим стає розуміння власних емоцій, емпатія, глибше розуміння своїх та чужих емоцій допомагає соціальним педагогам краще ними керувати, особливо їх інтенсивністю. Доведено тісний взаємовплив міжособистісного та внутрішньоособистісного емоційного інтелекту, між розумінням та управлінням емоціями. Встановлено, що розвиток емоційного інтелекту допомагає адаптуватись до соціального середовища, реалістично оцінювати дійсність, проявляти гнучкість, вирішувати проблеми, проявляти соціальну відповідальність, асертивність, самоповагу, управляти стресом, контролювати імпульсивність, бути оптимістичними, відчувати щастя та самореалізуватись у професії та особистому житті. Розвивати емоційний інтелект для реалізації професійної емоційно-етичної компетентності, визначеної професійним стандартом педагога.

В подальших дослідженнях вбачаємо доцільним теоретичне та практичне дослідження методів розвитку емоційного інтелекту соціальних педагогів, особливо контролю експресії, вміння розуміти та керувати власними емоціями, факторів впливу соціального оточення соціальних педагогів, їх реакцій на фрустрацію, адаптаційні можливості та особливості подолання стресу.

Список літератури:

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ.

С.-Л. Гумецької. Х. : Віват, 2018. 512 с.

2. Колісник Л. О. Проблема діагностики емоційного інтелекту *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / наук. ред. С. Д. Максименко, Л. А. Онуфрієва. Вип. 26. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. С. 278–295.

3. Куценко Я. М. Емоційний інтелект: проблеми діагностики. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Вип. 28. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. С. 417–426.

4. Люсин Д. В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн. *Психологическая диагностика*. 2006. № 4. С. 3–22.

5. Магійків І. М. Тренінг емоційної компетентності : навч.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2012. 112 с.

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.

7. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: наказ Міністерства економіки України від 23.12.2020 р. № 2736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

8. Яковлева Е. Л. Эмоциональные механизмы личностного и творческого развития. *Вопросы психологии*. 1997. № 4. С. 20–27.

9. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. *Handbook of emotional intelligence*. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. P. 363–388.

10. Mayer J., Salovey P. The intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. N.Y., 1993. P. 433–442.

Gasyuk M.B., Krykun L.V. EMOTIONAL INTELLIGENCE OF SOCIAL EDUCATORS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article is devoted to the study of the level of emotional intelligence of social educators, the main task of whom, according to Article 76 of the Law of Ukraine "On Education" is not only work on interaction of participants in the educational process to successfully adapt students to the social environment, but also consultative work with participants of the educational process who are involved in a situation of bullying, which involves understanding and managing not only their own emotions, but also the emotions of others [6].

The article analyzes some approaches of foreign and Ukrainian scientists to the concepts of "emotions", "emotional intelligence". Five areas of emotional competence that a person with a high emotional intelligence should possess are researched there. They are intrapersonal and interpersonal areas, adaptivity, ability to handle stress and general mood, the feeling of happiness. The importance of the influence of the emotional intellect on the mastering of thinking and everyday human activities is emphasized there. The authors reveal the importance of studying the emotional intelligence of social educators in the context of reforming the educational system of Ukraine. A study of the emotional intelligence of social educators is described. Social educators' understanding of their own emotions and the emotions of others, the ability to manage their own emotions and the emotions of others, internal motivations for the external manifestation of emotions, in particular the control of expression, have been studied. The interrelation between their intrapersonal and interpersonal intelligence is revealed, the correlation analysis of connections on separate scales of a technique is carried out.

The relevance of further theoretical and empirical research of emotional intelligence of social educators in order to fulfill their professional responsibilities defined by the professional standard of the teacher, successful self-realization and personal development is substantiated.

Key words: *emotional intelligence, social educator, emotions, intrapersonal emotional intelligence, interpersonal emotional intelligence, expression control.*